

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนวิสุทธิพุทธ

ในบทนี้ มุ่งศึกษาประวัติความเป็นมาของโรงเรียนวิสุทธิพุทธ ซึ่งมีประเด็นการศึกษา ๑๐ ประการ ได้แก่ (๑) ความหมายของโรงเรียน (๒) ความสำคัญและความเป็นมาของโรงเรียน (๓) รูปแบบและพัฒนาการโรงเรียน (๔) การบริหารจัดการโรงเรียน (๕) แนวการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียน (๖) กระบวนการพัฒนาการบริหารจัดการโรงเรียน (๗) หลักสูตรโรงเรียน (๘) หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในโรงเรียน (๙) วิธีการสอนในหลักสูตร (๑๐) สรุป มีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของโรงเรียนวิสุทธิพุทธ

โรงเรียนวิสุทธิพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษาเน้นกระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้ เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาและต้องเป็น การพัฒนาอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดด้วยความร่วมมือของทั้งสถานศึกษา บ้าน วัดและสถานบันต่างๆ ในชุมชนด้วยศรัทธาและฉันทะที่จะพัฒนาทั้งนักเรียน และสังคม ตามวิถีแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน ทั้งนี้ผู้บริหารและครูควรประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงในลักษณะ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็นการพัฒนาของบุคลากรของสถานศึกษา โดยการส่งเสริมการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีตามวิถีพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนาและพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ละ เลิกอบายมุข การถือศีล ๕ เป็นนิจ ความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ และการเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นต้น และการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนต้องทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจต่อการเรียนและมี

ความหมายต่อการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียนได้การใช้สื่อและนวัตกรรมเทคโนโลยีจะต้องให้ผู้เรียนเป็นกลุ่มที่เลือกใช้สื่อการเรียนรู้เหล่านี้ด้วยตนเองและแสวงหาสื่อการเรียนรู้จากนอกห้องเรียนเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรหาโอกาสที่สามารถส่งเสริมให้นักเรียนทำกิจกรรมร่วมกัน ที่มีระยะเวลาที่เพิ่มมากขึ้นต่อการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาเช่นการทัศนศึกษาการเข้าค่ายคุณธรรมจริยธรรมเป็นต้น การวัดผลและประเมินผลตามสภาพจริง

๒.๒ ความสำคัญและความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ

การศึกษาความสำคัญและความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ อันจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการเรียนรู้ประวัติและความเป็นมา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธ

พุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติ ของโลกและชีวิตที่แท้จริง และฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มุงมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาหลักเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาที่เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรมเพื่อพัฒนา กาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัย อีกทั้งมีความง่ายยาก ตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่จนถึงเรื่อง ที่ละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้

ด้วยคุณค่าอันอนันต์ขององค์ความรู้ในพุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการศึกษาพัฒนาผู้เรียนทุกวัย ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษา

ปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ กำหนด ที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริงอันเป็นเป้าหมายแท้ของ พุทธธรรมอยู่แล้วให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียนอื่นๆ ในวงกว้างต่อไป

๒.๒.๒ ความเป็นมาโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนที่จัดการศึกษารูปแบบหนึ่งที่จะช่วยผลักดันให้นักเรียนสามารถพัฒนาตนเอง ตามศักยภาพให้เป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการบริหารจัดการ และมีการพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นรูปธรรมโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้บูรณาการการเรียนการสอน^๑

โครงการโรงเรียนวิถีพุทธ กระทรวงศึกษาธิการเริ่มมีแนวคิดการดำเนินงานจากกระทรวงศึกษาธิการเมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๔๕ และมีพิธีเปิดโครงการในเดือนพฤษภาคม ๒๕๔๖ ณ พุทธมณฑลโดยสมเด็จพระพุทธปาอุนจารย์ ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม เป็นประธานในพิธีมีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการ จำนวน ๘๙ โรงเรียน จากสถานศึกษาทุกสังกัด ต่อมา มีสถานศึกษาสมัครเข้าร่วมโครงการมากขึ้นจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๕๐ มีจำนวนประมาณสองหมื่นโรงเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ ได้แก่โรงเรียนทั่วไปที่สมัครใจจะเน้นการนำหลักไตรสิกขาหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการบริหารและพัฒนาผู้เรียนอย่างบูรณาการในวิถีชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาการ กิณ อยู่ ดู ฟังเป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงปัญญาและวิถีวัฒนธรรมเมตตา โครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ได้รับการส่งเสริมจากคณะรัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการรวมถึงหน่วยงาน ภาครัฐอื่นๆ และได้รับความเมตตาจาก พระพรหมญาณมุนีจากมหาเถรสมาคมพระเถรานุเถระหน่วยงานบริหารวิชาการของคณะสงฆ์อย่างต่อเนื่อง อาทิ สมเด็จพระพุทธปาอุนจารย์, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

^๑ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสกายบุ๊กส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖.

พระธรรมโกศาจารย์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระเทพปริยัติวิมล อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นต้น^๒

โรงเรียนวิถีพุทธ มีจุดเน้นอยู่ที่การพัฒนาตามหลักไตรสิกขาที่เป็นการศึกษาพัฒนา ๓ ด้าน อย่างบูรณาการ คือ ด้านศีลจะพัฒนาพฤติกรรมให้ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น ตลอดจนสิ่งแวดล้อม ด้านสมาธิจะพัฒนาให้มีจิตใจที่เข้มแข็งและมีสุขภาพดีมีความสุขสงบ ด้านปัญญาเป็นการพัฒนาความรู้ที่เข้าใจและเท่าทันโลกและชีวิต ซึ่งไตรสิกขาจะส่งผลให้ผู้ที่ได้รับการศึกษาพัฒนาสู่ การมีชีวิตที่ดีงาม มีความสุข และดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมทำให้มีชีวิตที่สันติสุขได้ อันเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้เกิดสันติภาพในสังคม และการศึกษาแนววิถีพุทธนี้มีความเหมาะสมกับสังคมไทยอย่างยิ่ง เพราะวิถีไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานและพื้นฐานของวิถีชีวิตและจิตใจ ในปัจจุบันประชากรไทย ๙๐% นับถือพระพุทธศาสนา

ดังนั้น การจัดศึกษาแนววิถีพุทธจึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับคนไทยมาก หน่วยงานภาครัฐ คณะสงฆ์ไทย ประชาชนไทย คาดหวังว่าจะเป็นโอกาสและหนทางหลักของการพัฒนาระบบการศึกษาไทยให้มีเครื่องมือสำคัญที่จะพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกำหนดต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้มีการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธโดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภายใต้โครงการพัฒนาที่เป็นระบบ ชื่อว่า โครงการการประเมิน เสนอแนะและพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ โดยได้สำรวจโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน ๓,๕๐๐ โรงเรียนและได้สุ่มตรวจเยี่ยมประเมินเพื่อการพัฒนาและให้ข้อเสนอแนะแก่โรงเรียนวิถีพุทธ ในภาคสนาม จำนวน ๗๐๐ โรงเรียน และในปี พ.ศ.๒๕๕๓ ได้มีการตรวจเยี่ยมประเมินอีก ๗๐๐ โรงเรียน จากโครงการดังกล่าวทำให้เกิดโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำและโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำโรงเรียนวิถีพุทธ ได้ดำเนินการมาเป็นระยะเวลา ๘ ปี นับแต่ปี ๒๕๔๕ เป็นต้นมา ซึ่งย่างเข้าสู่ปีที่ ๙ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้

^๒ กรมวิชาการ, **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔**, (กรุงเทพมหานคร : ครูสภากลادพัว, ๒๕๔๕), หน้า ๗๓.

กำหนดอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ ปีที่ ๙ เพื่อพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธไปในทิศทางเดียวกัน สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโน) (๒๕๔๗) ได้อธิบายแนวคิดวิถีพุทธ วิถีธรรม วิถีไทยในการบรรยาย ณ หอประชุมพุทธมณฑล^๓

สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโน)^๔ ได้อธิบายแนวคิดวิถีพุทธ วิถีธรรม วิถีไทยในการบรรยาย ณ หอประชุมพุทธมณฑลพอสรุปได้คือ โรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถาบันที่มีความสำคัญทั้งนี้เพราะ พระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการศึกษาไทยมีสูงมากการศึกษาที่เรายกย่องว่าต้องการคุณธรรม จริยธรรมให้พระพุทธศาสนาเพาะเลี้ยงคนตั้งแต่เยาว์วัยให้เกิดความเคยชินกับความดี สร้างความรู้สึกนึกคิดสูงขึ้นตามวัยและหน้าที่ ผู้ใหญ่จึงต้องประคับประคองให้อยู่ในความดีงามไม่หลงจนไม่มีหลักของตัวเอง สิ่งสำคัญ คือการรักษาความอิสระทางสติปัญญา กลัวตกเป็นทาสทางสติปัญญาจนลืมความเป็นไทย โรงเรียนที่กล้าแสดงตนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นความสำเร็จขั้นหนึ่ง และเป็นเกียรติ โรงเรียนวิถีพุทธจะเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงความดีงาม งดงามให้แก่ชาติหากเจียนไปเด็กไทยจะตกเป็นทาสทางสติปัญญา โรงเรียนวิถีพุทธต้องแข็งแกร่งเพื่อประเทศชาติ ดังนั้นการที่รัฐบาลมีนโยบายดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธก็เพื่อให้เกิดพลังร่วมกันให้โอกาสพลังที่มีอยู่ และสังคมไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน

การก่อตั้งโรงเรียนวิถีพุทธ โดยคณะบุคคลที่ก่อตั้งโรงเรียนปัญญาประทีปมีอุดมการณ์ร่วมกัน ในการที่จะสร้างโรงเรียนประจำวิถีพุทธระดับมัธยม หลักสูตรบ่มเพาะชีวิต เพื่อให้การศึกษาแก่เด็กนักเรียนที่เข้าสู่วัยรุ่นเพราะมีความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าว่าเป็นวิถีทางที่ถูกต้อง และจะสร้างความยั่งยืนในการพัฒนาสังคมไทย ให้มีความสุข รู้จักพอ ทนโลก และดำเนินไปในทางที่เป็นบุญเป็นกุศล

^๓ กมลรัตน์ หล้าสูงษ์, แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนที่เป็นนิติบุคคล, (กรุงเทพมหานคร: ครุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖.

^๔ สมเด็จพระพุทธมาจารย์, แนวคิดวิถีพุทธ วิถีธรรม วิถีไทย. แหล่งที่มา [ออนไลน์]
http://www.bpcd.net/content/religion/budh_school.pdf, [๑๓ กันยายน ๒๕๕๖].

๑) ต้องการการศึกษาที่แท้จริง โดยมีเป้าหมายและหลักการดังนี้

๑.๑) ทำการศึกษาที่สามารถนำสังคมไปในทางที่ถูกที่ควร ไม่ใช่ตามกระแสสังคม ซึ่งมักเป็นไปตามความบีบคั้นของกิเลสเป็นหลัก มุ่งแก้ปัญหาสังคมที่รากเหง้าเพื่อประโยชน์สุขของแผ่นดิน ไม่ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างปัญหา

๑.๒) เอาคุณภาพชีวิตของคนเป็นเป้าหมายหลักเน้นคุณภาพและคุณค่ามากกว่าเน้นปริมาณ หรือมูลค่าไม่เอาสาระวิชาการเป็นเป้าหมายในตัวของมันเอง

๑.๓) เป็นองค์รวม ครอบคลุม มีความสมบูรณ์ และสมดุล พัฒนาทั้งด้านนอก คือความสัมพันธ์กับโลกวัตถุ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคม ตลอดจนพัฒนาด้านวิชาการและวิชาชีพที่มีความเกื้อกูลต่อกันและกัน และฝึกหัดขัดเกลาและบ่มเพาะภายใน พร้อมกันไป คือด้านจิตใจ และปัญญา

๒) ต้องการแสดงให้เห็นว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าไม่เคยล้าสมัย เหมาะกับทุกกาลเทศะ และทุกกลุ่มอายุ และนำสู่การปฏิบัติได้จริงในระดับมัธยม

๓) ต้องการให้โรงเรียนปัญญาประทีป เป็นแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อประโยชน์ให้กับสังคม และชุมชนอย่างแท้จริง^๕

สรุปได้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถาบันที่มีความสำคัญทั้งนี้เพราะ พระพุทธศาสนา มีความสำคัญต่อการศึกษาไทยมีสูงมาก การศึกษาที่เรียกร้องว่า ต้องการคุณธรรม จริยธรรม ให้พระพุทธศาสนาเพาะเลี้ยงคนตั้งแต่เยาว์วัยให้เกิดความเคยชินกับความดี สร้างความรู้สึกนึกคิดสูงขึ้นตามวัยและหน้าที่ ผู้ใหญ่จึงต้องประดับประดาประคองให้อยู่ในความดีงามไม่หลงจนไม่มีหลักของตัวเอง สิ่งสำคัญ คือ การรักษาความอิสระทางสติปัญญาแล้วตกเป็นทาสทางสติปัญญาจนลืมความเป็นไทย โรงเรียนที่กล้าแสดงตนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นความสำเร็จขั้นหนึ่ง และเป็นเกียรติ โรงเรียนวิถีพุทธจะเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงความดีงาม งดงามให้แก่ชาติ หากเจียนานไปเด็กไทยจะตกเป็นทาสทางสติปัญญา โรงเรียนวิถีพุทธต้องแข็งแกร่งเพื่อ

^๕ สัมภาษณ์, ดร. วิจิต รัชดาตะนันท์, โรงเรียนปัญญาประทีป (ทอสี) อ. ปากช่อง จ. นครราชสีมา , วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

ประเทศไทย ดังนั้นการที่รัฐบาลมีนโยบายดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธก็เพื่อให้เกิดพลังร่วมกันให้โอกาสพลังที่มีอยู่และสังคมไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานโรงเรียนวิถีพุทธเป็นการจัดการศึกษาตามแนวทางของพระพุทธเจ้า ตามคำสอนพระพุทธเจ้าซึ่งได้แก่ วิถีหมายถึง มรรค มรรค เป็น อริยมรรค สัมมาทิฐิ และอริยมรรค คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การจัดการศึกษาตามแนวตะวันตกไม่ใช่แนวทางที่ปลอดภัยเพราะ ปัญหาของชีวิต กาย ใจ สังคม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกี่ยวโยงกันไปทั้งหมด การปฏิรูปการศึกษาต้องมุ่งเน้นสิ่งต่อไปนี้

๑. มุ่งเน้นที่คนเป็นฐานในการพัฒนา คนเป็นแกนของการพัฒนาทุกอย่าง หากมีการพัฒนาแต่วัตถุเครื่องมือแล้วพัฒนาคนให้ใช้เครื่องมือถือว่าน่าเป็นห่วงอย่างนี้จะถือเป็นการพัฒนาคนไม่ได้ เพราะเครื่องมือมักสนองของความเห็นแก่ ตัว เบียดเบียนธรรมชาติให้เสื่อมโทรม ในทางพระพุทธศาสนา คือ พัฒนาตัวคนการศึกษาเป็นเรื่องของชีวิตทั้งหมด ชีวิตเป็นการศึกษา เมื่อมีการเกิดการศึกษาก็เริ่มต้น การศึกษาเริ่มที่ ครอบครัว บิดา มารดา เป็นครูต้นโรงเรียนต้องจัดให้เกื้อกูลกับการศึกษาที่ครอบครัวที่บ้าน

๒. เน้นประชาธิปไตยจากธรรมาธิปไตย หมายถึงการมุ่งให้คนรักธรรมรักความชอบธรรม ถือความถูกต้องเป็นจริงเป็นหลัก

๓. เน้นกระแสโลกาภิวัตน์ กระแสที่เน้นการแข่งขัน มีความสามารถในการแข่งขัน ยืนหยัดในกระแสได้ ชุมชนเข้มแข็งสามารถกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหาได้ด้วย

๔. เน้นการส่งเสริมให้ท้องถิ่นอยู่ได้ดีและเกื้อกูลชุมชน โลก จะสามารถเกื้อกูลได้ ๓ ระบบ คือ ระบบชีวิต ระบบสังคม ระบบสิ่งแวดล้อมการปฏิรูปการศึกษาเป็นการปรับวิธีการคิด โรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นแนวการปฏิรูปโดยแท้ที่ ยึดหลักไตรสิกขาเป็นองค์รวม เป้าหมายในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้เรียนรู้ตลอดชีวิต ประสานประโยชน์ให้ สังคม มีโรงเรียนวิถีพุทธมากเท่าใด เมืองไทยจะน่าอยู่มากเท่านั้น^๖

^๖ พระเทพโศภณ.(ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ทิศทางการศึกษาไทย**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๒.

๒.๓ รูปแบบและพัฒนารูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

รูปแบบและพัฒนารูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ จากการศึกษพบว่า มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือ การจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คือ ใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ(ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้ง ศีล หรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม(โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา

๒.๓.๒ พัฒนาการของโรงเรียนวิถีพุทธ

กระทรวงศึกษาธิการกำลังเตรียมการพัฒนาให้เป็นนวัตกรรมแห่งการพัฒนา ผู้เรียนสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับจุดเน้นการพัฒนาของประเทศ โดยกระทรวงได้เปิดให้โรงเรียนที่สนใจสมัครเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธสมัครผ่านต้นสังกัดทุกสังกัด ซึ่งมีสำนักรนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้ประสานงานโครงการระดับกระทรวง^๗ ปัจจุบัน มีโรงเรียนในทุกระดับและทุกสังกัดสมัครเข้าร่วมโครงการรวม ๗๙ โรงเรียน วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชาวไทยได้รับการกล่อมเกลาจากคำสอนของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ยุคแรกของประวัติศาสตร์ชาติไทย จนกล่าวได้ว่าวิถีพุทธ คือ วิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่จนมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับ พุทธธรรมหรือพุทธศาสนาเป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติ ของโลกและชีวิตที่แท้จริง และฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มั่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมกับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาหลักเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่าไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ที่เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรมเพื่อพัฒนากายความประพฤติ จิตใจ และปัญญาไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัยอีกมีความง่ายยาก ตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่จนถึงเรื่องที่ละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้^๘

การศึกษาของกุลบุตรกุลธิดาและผู้ใหญ่ทั้งหลายในอดีตอันยาวนานของไทยมีฐานจากการใช้พุทธธรรมมาอบรมสั่งสอนแต่อาจไม่มีระบบของการศึกษาบังคับอย่างในยุคปัจจุบัน แม้ในปัจจุบันจะมีการศึกษาภาคบังคับแก่คนส่วนใหญ่แต่ก็มิได้นำเอาพุทธธรรมมาเป็นฐานของการศึกษา แต่นำระบบและองค์ความรู้ตามโลกนิยมโดยมีฐานจากประเทศตะวันตกมาเป็นแกนในการจัดการศึกษา ทำให้พุทธธรรมเองเริ่มห่างเหินจากชีวิตของคนไทยยุคปัจจุบันมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายในความล้ำค่าของพุทธธรรม และจากการที่

^๗ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒, กรุงเทพมหานคร: บริษัทสกายบุ๊กส์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๖.

^๘ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๕๖.

เป็นฐานของวัฒนธรรมไทยมาแต่อดีต องค์ความรู้ในพุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการศึกษาพัฒนาผู้เรียนทุกวัย ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติกำหนดที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้วให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียนอื่นๆ ในวงกว้างต่อไป^๙

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ คือการนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือ การจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็น คือใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขาที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรมทั้งศีลหรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม สมาน หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม(โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและ

^๙ สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์(ร.ส.พ.), ๒๕๕๘), หน้า ๗๑.

ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา^{๑๑}

ดังนั้น สรุปได้ว่าโรงเรียนวิถีพุทธเพื่อจัดการศึกษาตามแนวพุทธเป็นแนวคิดหรือหลักการพัฒนาการจัดการศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์และธรรมชาติให้ถูกต้องตามความเป็นจริงที่มองชีวิตของมนุษย์ และเข้าใจความเป็นจริงเพื่อใช้ในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความเป็นจริงที่ทำให้ชีวิตมนุษย์พัฒนาไปด้วยดี การพัฒนาคนต้องเป็นองค์รวมต้องใช้ทั้งสามอย่างในทุกเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญาต้องสืบเนื่องกัน คือ ในขณะที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม จะต้องเจตจำนงต่อสิ่งนั้น และต้องมีความตั้งใจต่อสิ่งนั้นอย่างใดอย่างหนึ่งพร้อมกับทำใจขอบเขตของความรู้ และต้องเรียนรู้สิ่งนั้นไปตลอดเวลา เมื่อคนเราได้เรียนรู้เพิ่มขึ้นทำให้บุคคลได้รับการพัฒนาเพิ่มขึ้นสภาพจิตจะเปลี่ยนไปและพฤติกรรมสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมจะเปลี่ยนไปโดยพัฒนาไปด้วยกันทั้งหมด ซึ่งจะเน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้าน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ ทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ตามลักษณะแห่งปัญญาคุณธรรม ๔ ประการคือ สัมปยุตสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมานุสम्मปฏิบัติ การจัดสภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบไปด้วย ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ด้านการบริหารจัดการ การจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนาผู้เรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินอย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๔ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

การบริหารจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ควรคำนึงถึงสภาพของโรงเรียน ดังนี้

^{๑๑}วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กิณาวงศ์. “หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม”.

วารสารศึกษาศาสตร์. ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ (พฤศจิกายน ๒๕๔๙-มีนาคม ๒๕๕๐), หน้า ๗๓.

๒.๔.๑ สภาพของสถานศึกษา

สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟัง เป็นมี วัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ (๑) สัมปรีทสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (๒) สัทธัมมัสสนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี (๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึงมีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหา เหตุผลที่ดีและถูกวิธี และ (๔) ธัมมานุวัตรปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ ไป ใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรมปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการนี้จะส่งเสริม ให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพ ในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑) **ด้านกายภาพ** สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และ แหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่นมีศาลาพระพุทธรูปเด่น เหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรมบริหาร จิต เจริญภาวนาเหมาะสม หรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็น ธรรมชาติหรือใกล้เคียงธรรมชาติ ชวนมีใจสงบ และส่งเสริมปัญญา เช่น รมรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ มิให้อีกทีก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

๒) **ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต** สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการ ทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วย สติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต

๓) **ด้านการเรียนการสอน** สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัด การเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียนผ่านกิจกรรมการเรียนการสอน

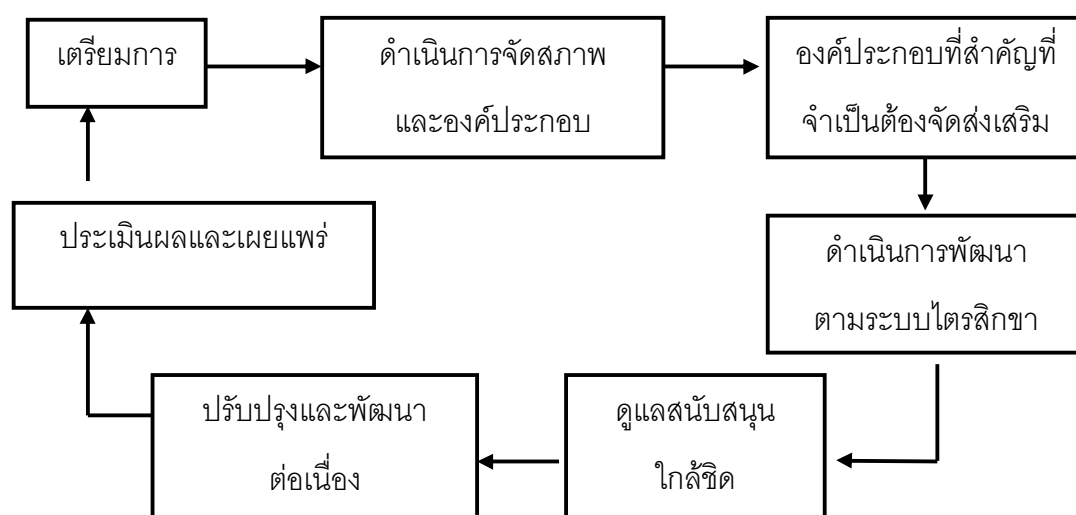
อย่างชัดเจนเพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อมกัน ซึ่งกระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมี กระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย(กายภาวนา) ด้านความประพฤติ(ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ(จิตตภาวนา) และด้านปัญญา(ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาดน และสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสงปัญญาและ วัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่ เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสม เป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

๔) ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็น กัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และ สถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

๕) ด้านการบริหารจัดการ สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครอง และชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจใน หลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่างๆ และการปฏิบัติตนเองที่จะ สนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ การวางแผนพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนักเรียนไม่ชัดเจนขาดการสร้างเครือข่ายเพื่อการบริหารจัดการ บ้าน วัด โรงเรียน ที่ เข้มแข็งและการจัดหาเทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อใช้ในการบริหารจัดการ และการจัดทำข้อมูล สารสนเทศเพื่อใช้ในการติดตามการรายงาน การประเมินผลไม่เป็นปัจจุบัน

๒.๕ แนวการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

แนวการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้วิจัยได้นำตารางเพื่อให้มองเห็นได้เด่นชัด ดังนี้

ตาราง ๑ แสดงแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

แนวการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑. การเตรียมการ (สร้างศรัทธาและฉันทะ)

เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น การหาที่ปรึกษา แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถีพุทธนี้ ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือฆราวาส ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นฆราวาสควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนาการเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น

ให้เกิดศรัทธา และฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธด้วยปัญญาเข้าใจทิศทางจากศรัทธาและฉันทะการพัฒนาร่วมกัน ความสำเร็จในการพัฒนาคาดหวังได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถดำเนินการได้หลากหลายตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจง การสัมมนา จนถึงการประชุมสัมพันธที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงาน ที่ชัดเจนทั้งระยะยาว ในธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตามที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกัน จะเป็นหลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

๒. การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ (ปัญญาวุฒิธรรม ๔)

การดำเนินการจัดปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะนำสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการคือ ๑) การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปบุริสสังเสวะ) ๒) การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสวณะ) ๓) การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี โดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม (โยนิโสมนสิการ) ๔) ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตรได้เหมาะสม (ธัมมานุวัตรปฏิบัติ)

๓. หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้

องค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถีพุทธควรคำนึงถึงอย่างยิ่งแนวคิดหนึ่งของการจัดคือ การบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ (K) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (A) และการฝึกปฏิบัติหลักธรรม (P) ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไปการเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือ

ประจำโอกาสต่าง ๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน อีกสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “ การศึกษา เริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น”

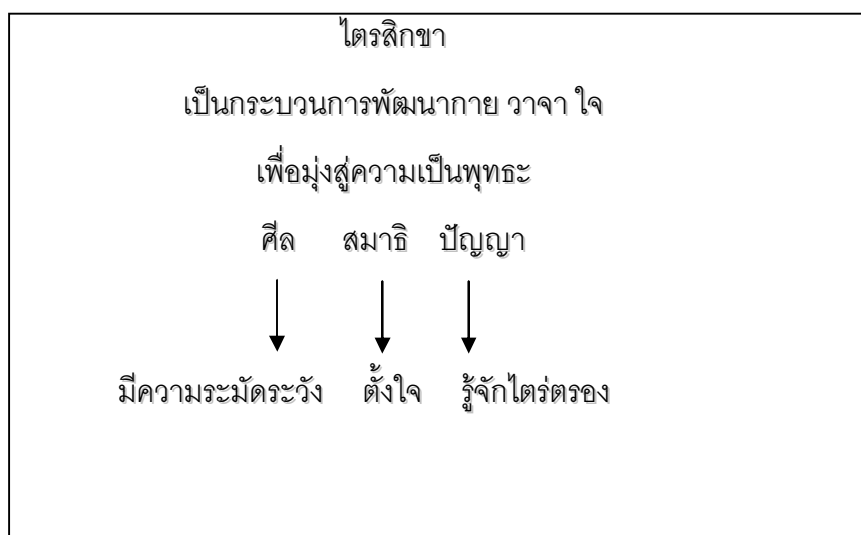
๔. การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อมอาณาบริเวณของสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก “การกิน อยู่ ดู ฟัง” ในชีวิตประจำวัน

๕. การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

๖. การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)

จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียนของสถานศึกษา โดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ส่งเสริม “การกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น” เป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้วสถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ครูและผู้บริหารจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นยังบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา มากเท่าไร จะส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น แนวทางการพัฒนาบุคลากรและลักษณะบุคลากรที่เหมาะสมใน โรงเรียนวิถีพุทธจะได้นำเสนอในลำดับต่อไป การดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดีหาก

ในขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ และชั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด ดำเนินการได้ดี เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง ๒ การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา

๗. การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด (กัลยาณมิตร)

ขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสมควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตร ที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต่องานกิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้ คือ การนิเทศติดตาม ที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ การสนับสนุน ทั้งทรัพยากรข้อมูลและเครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยดำเนินการให้เป็นไปได้อย่างราบรื่น การรวบรวมข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการ อันจะเป็นฐานของการปรับปรุงต่อเนื่องต่อไป หรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสม

๘. การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง (อิทธิบาท ๔ อุปัฏฐาตธรรม)

ขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่กำหนดเพื่อย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้นๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้กิจกรรมที่สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนาอย่างเป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท ๔ (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และอุปัฏฐาตธรรม ๒ (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และ ความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

๙. การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน (ปิติและชื่นชมร่วมกัน)

ขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น ๑ ปี หรือ ๓ ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรมเป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์ เชื่อถือได้ ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถนำสู่การเผยแพร่หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้นๆ และนำไปเป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการอื่นๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินการและบริหารจัดการ

๒.๖ กระบวนการพัฒนาการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

การพัฒนาคุณลักษณะของบุคลากรที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนวิถีพุทธนั้นควรอบรมบุคลากรให้เข้าใจแนวทางในการปฏิบัติงานโรงเรียนวิถีพุทธในทิศทางเดียวกันเพื่อให้งานเกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นควรส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจภาคภูมิใจ ได้พัฒนาด้านจิตใจให้สูงขึ้น ตามครรลองครองธรรมของพรหมวิหาร ๔ ปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขา และปฏิบัติตนตามแนวโรงเรียนวิถีพุทธ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธควรส่งเสริมให้มีการใช้ กิจกรรมของวิถีพุทธตามหลักธรรมาภิบาลการมีส่วนร่วมปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธนั้นควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องทั้งโรงเรียนและโรงเรียนเครือข่ายให้ตระหนักถึงโรงเรียนวิถีพุทธ การจัดการด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมโรงเรียนวิถีพุทธควรมีการจัดอาคารสถานที่เอื้อต่อผู้เรียนสิ่งแวดล้อมให้ร่มรื่น น่า

อยู่ สอดคล้องกับ กิจกรรม โรงเรียนวิถีพุทธ ควรมีการจัดห้องเรียนเข้ากับโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้งในและนอกห้องเรียน เช่น มีพระพุทธรูปประจำโรงเรียน และห้องเรียน มีป้ายนิเทศ คำขวัญเกี่ยวกับจริยธรรมและคุณธรรม รวมทั้งสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานด้านการจัดบรรยากาศนั้นโรงเรียนเพื่อการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพ^{๑๑}

การจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ควรมีการนำกิจกรรมวิถีพุทธมาจัดทำให้สอดคล้อง สอดแทรกในกิจกรรมการเรียนการสอน ควรมีการอบรมคุณธรรมแก่นักเรียนทุกระดับชั้นด้านความรู้และปฏิบัติจริง ควรจัดกิจกรรมเกี่ยวกับวิถีพุทธ เช่น พาเด็กไปบวชชีพราหมณ์เพื่อฝึกจิตใจสงบ และฝึกสมาธิ ควรประชุมวางแผนโดยนำเอาหลักการวิถีพุทธให้เข้าสู่หลักสูตรสถานศึกษาให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันทั้งระบบ ควรนำนักเรียนเข้าอบรมในวัดเป็นบางช่วง บางชั่วโมง เพื่อให้พระสงฆ์ได้อบรมถึงศีล สมาธิ ปัญญา ว่าอะไรคือศีล อะไรคือสมาธิ อะไรคือปัญญา

การจัดบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร ควรสร้างบรรยากาศในโรงเรียน มีความเป็นกันเอง นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรม บวรสอนวิถีพุทธ นักเรียนและครูได้ทำ กิจกรรมร่วมกัน เน้นเด็กเป็นสำคัญ และผู้เรียนเรียนอย่างมีความสุข ชุมชนและคณะครูเข้าร่วมจัดกิจกรรมโรงเรียนบวรสอนวิถีพุทธของโรงเรียนอย่าง ภาคภูมิใจและพึงพอใจ การบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียนต่างฝ่ายต่างรับผิดชอบและเป็นกัลยาณมิตรซึ่งกันและกัน

การจัดกิจกรรมพื้นฐานชีวิต ควรมีการส่งเสริมให้มีครูภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนนักเรียนอย่างมีระบบและต่อเนื่องโดยครูภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นผู้สอนหรือถ่ายทอดกิจกรรม เช่น กิจกรรมดนตรีพื้นเมือง เป็นต้น ช่วยให้ผู้เรียนมีพื้นฐานที่ดีในการประกอบอาชีพในอนาคต การพัฒนากาย ศีล สมาธิ ปัญญาอย่างบูรณาการของผู้เรียน ควรได้มีการจัดกิจกรรมการฝึกปฏิบัติโดยนิมนต์พระสงฆ์มาเป็นวิทยากร ให้ นักเรียนได้ฝึกสมาธิ เพื่อให้เกิด

^{๑๑} กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖.

สมารถที่ดีในการเรียนที่ดีขึ้น แนวทางในการดำเนินการเพื่อให้บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ได้รับประโยชน์จากการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ ควรส่งเสริมให้ผู้ปกครอง ครู นักเรียน ชุมชน ร่วมกันดำเนินงานด้านโรงเรียนวิถีพุทธมากขึ้น ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธด้านอื่นๆ ควรมีการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง และเผยแพร่ต่อไป

การสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติกำหนดที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดีเก่งมีความสุขอย่างแท้จริงอันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้วให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียน

๒.๗ หลักสูตรโรงเรียนวิถีพุทธ

การจัดทำหลักสูตรจะต้องมีความสอดคล้องกับการเรียนการสอนที่เน้นคุณธรรมจริยธรรม คือ (๑) สอดแทรก เพิ่มเติม พุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน (๒) เพิ่มเติม คุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง (๓) ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ (๔) สอดแทรก ความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่นนอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการในวิถีชีวิต และบูรณาการไตรสิกขาเข้าในชีวิตประจำวัน^{๑๒} โรงเรียนเห็นความสำคัญของหลักสูตร ซึ่งเป็นแนวทาง ในการจัดการเรียนการสอน ที่จะต้องบูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนผ่าน กิจกรรม การเรียน การสอน อย่างชัดเจน สอดคล้องกับลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธที่เน้นการจัดสภาพทุกด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะ แห่งปัญญาคุณธรรม ๔ ประการ ข้อที่ ๒ คือ สัทธัมมัสสนะ หมายถึง การเอาใจใส่

^{๑๒} กระทรวงศึกษาธิการ. นโยบายสำคัญของ ศธ. “คุณธรรมนำความรู้”. [On-line]. Available: <http://www.moe.go.th/websm/news>. [เข้าถึงเมื่อ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๓].

ศึกษาโดยมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี^{๖๓} ในส่วนของกลยุทธ์ STRATEGY “HOW TO”) ถือว่าเป็นรูปแบบหนึ่งที่ได้กำหนดกลยุทธ์เพื่อบริหารให้เป็นไปตามกระบวนการเปลี่ยนแปลง ต่อเหตุการณ์และการพัฒนาโรงเรียน ดังนี้

๑. จัดทำหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ที่พัฒนาชีวิตทั้ง ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ วิชาการ วิชาชีพ และส่วนที่ ๒ ไตรสิกขา ได้แก่ พุทธธรรม จิตใจ ปัญญา ให้กับนักศึกษา ทั้ง ๒ ระดับ โดยมีเอกลักษณ์ดังนี้

ก. นักศึกษาระดับนักเรียน (มัธยม) ส่วนที่ ๑ จัดหลักสูตรสถานศึกษา ๘ สาระการเรียนรู้ทั้งรูปแบบรายวิชาและแบบบูรณาการที่มีความเข้มข้น ลึกซึ้งตามมาตรฐานสากล โดยสอดคล้องกับหลักพัฒนาชีวิตแบบพุทธธรรมจัดการศึกษาและวิถีชีวิตที่มุ่งพัฒนาภาษาไทย และภาษาต่างประเทศให้สามารถสื่อสารจนเกิดประโยชน์ได้จริงในชีวิตจัดการศึกษาและวิถีชีวิตที่ส่งเสริมและพัฒนาทักษะวิชาชีพ รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีทันสมัยควบคู่ไปกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ (Optimal Benefit) โดยเป็นมิตรกับธรรมชาติและชุมชน ส่วนที่ ๒ จัดทำหลักสูตร “ป่มาเพาะชีวิต” (Residential Program) ในรูปแบบระบบบ้าน (Housing System) มีครูพ่อ ครูแม่ (Parent Teacher) คอยให้คำปรึกษาบนพื้นฐานของความเข้าใจในความแตกต่างของเด็กแต่ละคน พร้อมทั้งจัดวิถีชีวิตและกิจกรรมที่เอื้อต่อการฝึกทักษะที่สำคัญต่อการ พัฒนาชีวิตให้ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น และสามารถใชัพุทธปัญญาจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตได้ จัดวิถีชีวิตและกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กวัยมัธยมได้มีโอกาสใช้พลังอันสร้างสรรค์ ค้นพบและศรัทธาในตนเองอันจะนำไปสู่ความสามารถในการเลือกหรือสร้างทางเดินชีวิตที่สอดคล้องกับศักยภาพของตนและก้าวสู่โลกภายนอกอย่างมั่นคง

ข. นักศึกษาระดับครู ผู้ปกครอง ส่วนที่ ๑ จัดทำแนวทางการพัฒนาวิถีชีวิต สำหรับกลุ่มครูและกลุ่มผู้ปกครองพัฒนาให้มีความพร้อมด้านความรู้และทักษะด้านต่างๆ ให้ครูมีศรัทธาต่อวิชาชีพและผู้ปกครองเห็นความสำคัญและเข้าใจบทบาทของ “ผู้

^{๖๓} สัมภาษณ์, ดร. วิจิต รัชชตาตะนันท์, โรงเรียนปัญญาประทีป (ทอสี) อ. ปากช่อง

แสดงโลก” ส่วนที่ ๒ จัดวิถีชีวิตและแนวทางพัฒนาชีวิตทั้งด้าน ศิล สมาธิ ปัญญา ให้กับทั้งครูและผู้ปกครองอย่างต่อเนื่องจัดวิถีชีวิต กิจกรรม และพิธีกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการอ่อนน้อมถ่อมตัว ยอมรับ เรียนรู้ แลกเปลี่ยนแบ่งปัน พัฒนากันและกัน ทั้งในและระหว่างกลุ่ม รวมถึงกับชุมชนและสังคม จัดกระบวนการเรียนรู้และวิถีชีวิตรวมถึงสร้างระบบอุปถัมภ์ บริโภค สาธารณูปโภคตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและสอดคล้องกับความจริงตามธรรมชาติจัดการเรียนรู้และวิถีชีวิตให้ทุกคนในชุมชนได้สัมผัสและเข้าถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาโดยเรียนรู้จาก “ของจริง” “ชีวิตจริง” จากชุมชนในภูมิภาคต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ^{๙๔}

นอกจากนี้การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาหน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถีพุทธควรคำนึงถึงอย่างยิ่งแนวคิดหนึ่งของการจัดก็คือ การบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ศรัทธาค่านิยม คุณธรรมและการฝึกปฏิบัติหลักธรรม ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้น หลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษาหรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป^{๙๕} โดยครูจะต้องมีการเตรียมสิ่งต่างๆ ได้แก่

๑) การเตรียมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือประจำโอกาสต่างๆ และกิจกรรมวิถีชีวิตซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้าจะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนอีกสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น”

^{๙๔} สัมภาษณ์, ครูภาลิน วรรณิตวัฒนา, โรงเรียนปัญญาประทีป (ทอสี) อ. ปากช่อง จ. นครราชสีมา , วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๙๕} สมิต รัชฎกร, การจัดการเรียนการสอนตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔-๓๘.

๒) การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษาที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ห้องเรียนแหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจากการกินอยู่ ดู ฟัง เป็น” ในชีวิตประจำวัน

๓) การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริมหรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่องโดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนให้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธา ค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น^{๑๖}

๒.๘ หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพเป็นคนดี คนเก่งของสังคม สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขโรงเรียนวิถีพุทธจะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการมีนักวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ให้ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธไว้ต่างๆ กัน ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายโรงเรียนวิถีพุทธ ว่า คือโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยดำเนินตามมรรคซึ่งเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนาที่แปลว่าทางอันประเสริฐมีองค์ ๘ ประการ พัฒนามาหลักไตรสิกขา สรุปว่าโรงเรียนวิถีพุทธคือโรงเรียนที่ฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธ

^{๑๖} สำนักนวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๐- ๔๓.

ทั้งในและนอกสถานที่ฝึกอบรมผู้เรียนให้กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คำว่า เป็น ในกรณีนี้หมายถึงกิน อยู่ ดู และฟังตามหลักไตรสิกขาคือให้เกิดความประพฤติที่ดีงาม(ศีล) เกิดความมั่นคงใน อารมณ์(สมาธิ) เกิดความรอบรู้เท่าทัน(ปัญญา) ประยุกต์หลักพุทธธรรมให้ใช้ในชีวิต ประจำวันได้ และสามารถบูรณาการหลักธรรมให้เข้ากับรายวิชาอื่นๆ คือสอดแทรกวิธีแห่ง ความเป็นพุทธลงในทุกรายวิชา ที่ทำการเรียนการสอน เป็นโรงเรียนที่เน้นหลักในการดำเนิน ชีวิตให้มีความสุข มีวิธีแห่งการดำเนินชีวิตที่ชัดเจนนั้นคือหลักของมรรคมรรค ๘ ประการ^{๑๗}

กระทรวงศึกษาธิการ ให้ความหมายว่า โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติ ทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้ เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็นโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสง ปัญญาและมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต^{๑๘}

มติมหาเถรสมาคม ให้ความหมายไว้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธว่า คือ โรงเรียนระบบ ปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนา ผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทาง วัฒนธรรมแสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิตมุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิต แท้จริงสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักพุทธ ธรรม ๓ ประการ คือไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุม การดำเนินชีวิตทุกด้านสู่การพัฒนาที่สมบูรณ์ได้ โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา นี้เพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ ที่สมบูรณ์ด้วยภavana ๔ คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา กระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธต้องบูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่ม สารและกิจกรรมในหลักสูตรนั้นคือ มีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเหมือนเส้นด้ายที่ร้อยเรียง

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น, (กรุงเทพมหานคร: อุษากการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔.

^{๑๘} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: อุษากการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

ทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมเข้าด้วยกัน กล่าวอีกนัยคือ โรงเรียนฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานศึกษา ดังนั้น ผู้เรียนต้องปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องมีไตรสิกขาในขณะที่กิน อยู่ และ ฟัง ซึ่งเป็นกิจกรรมประจำวันของนักเรียน เมื่อมีไตรสิกขาเป็นเครื่องมือพัฒนาแล้ว ผลที่ตามมา คือผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาทั้ง ๔ ด้านไปพร้อมกันได้แก่^{๑๑}

๑) พัฒนาการทางกาย (กายภาวนา) หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย คือการฝึกอบรมกายให้รู้จักติดต่อกับสิ่งแวดล้อมทั้งหลายด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณมิให้เกิดโทษให้เป็นกุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเลื่อมใสในเบื้องต้น คือ ให้กินเป็น อยู่เป็น ดูเป็นและฟังเป็น กายภาวนาจึงเป็นเรื่องของการพัฒนาดนเองเพื่อความสัมพันธที่ดีกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒) พัฒนาการทางด้านสังคม (ศีลภาวนา) หมายถึง การเจริญศีลคือการพัฒนาความประพฤติฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์และกติกาสังคม ไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนเสียหายให้แก่สังคม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี

๓) พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) หมายถึงการเจริญจิต คือพัฒนาฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียรอดทนมีสมาธิ สดชื่น เบิกบาน ผ่องใส เป็นต้น

๔) พัฒนาการทางปัญญา(ปัญญาภาวนา) หมายถึงการเจริญปัญญา คือการพัฒนาปัญญา การฝึกอบรมทางปัญญาให้รู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระไม่ลุ่มหลงไปตามกระแสนิยมสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา ผู้เรียนที่มีการพัฒนาการทั้ง ๔ ด้านนี้จะเป็น คนเก่ง ดี และมีความสุขด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้ (๑) พัฒนาการร่างกาย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาชีวะและพัฒนากายทางด้านปัญญาซึ่งส่วนหนึ่ง

^{๑๑} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,โรงเรียนวิสุทธิพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๑- ๓๓.

เป็นผลจากการศึกษาวิชาการที่จะทำให้ผู้เรียน เป็นคนเก่ง (๒) พัฒนาการทางสังคม ซึ่งเป็นผลจากการยึดมั่นในศีลธรรม รักษาระเบียบวินัยและจรรยาบรรณ จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนดี และ (๓) พัฒนาการทางจิต ซึ่งเกิดจากการบริหารทางจิตให้มีสติ สมาธิ และคุณธรรมอื่น ๆ จะทำให้ผู้เรียนมีสุขภาพจิตที่ดี เป็นคนมีความสุข

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า เมื่อพัฒนาการทั้ง ๔ ด้านถือเป็นเป้าหมายของโรงเรียน โดยปกติทั่วไปที่เราทำได้ยินกันเสมอว่าการศึกษาไทยมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุขแล้ว โรงเรียนวิถิปุทธ ซึ่งกำหนดให้พัฒนาการทั้ง ๔ ด้านเป็นเป้าหมายของการจัดการศึกษาเช่นกันโรงเรียนวิถิปุทธก็ไม่ต่างจากโรงเรียนปกติทั้งหลาย ดังนั้นโรงเรียนวิถิปุทธจึงหมายถึง โรงเรียน ระบบปกติทั่วไปที่ เน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการทำให้ผู้เรียน กิน อยู่ ดูและฟังเป็น นั่นเอง

พระเทพโสภณ(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้ความหมายว่า โรงเรียนวิถิปุทธไว้ว่า วิถิปุทธคือ โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา เพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภavana ๔ คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิต และปัญญา^{๒๐} บรรเจอดพร รัตนพันธ์ ได้ให้ความหมายโรงเรียนวิถิปุทธไว้ว่า โรงเรียนวิถิปุทธเป็นนวัตกรรมการจัดการศึกษาอีกนวัตกรรรมหนึ่งที่มุ่งหวังพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยการให้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เน้นการพัฒนาอย่างเป็นองค์ร่วมตามหลักศีล สมาธิ ปัญญาซึ่งมีจุดเริ่มต้นที่การกิน อยู่ ดู ฟังเป็นต่อเนื่องอย่างบูรณาการไปถึงการพัฒนาตนเองกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ วัตถุ เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ การพัฒนาจิตใจให้มีสมาธิ สงบ สบาย สดชื่น เบิกบาน มุ่งมั่น เข้มแข็ง เพียรพยายาม รวมทั้งมีปัญญา รู้เข้าใจเหตุผลตามความเป็นจริง^{๒๑} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้ให้ความหมายว่า โรงเรียนวิถิปุทธไว้ว่า คือ

^{๒๐} พระเทพโสภณ, (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕- ๓๖.

^{๒๑} บรรเจอดพร รัตนพันธ์, **ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถิปุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: อุษากา รพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยดำเนินตามมรรค ซึ่งเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้การจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ มีขั้นตอนสำคัญ เช่น การเตรียมการ เตรียมทั้งบุคลากร ผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากร ที่มุ่งเน้นสร้างศรัทธาและฉันทะในการพัฒนา การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่างๆ ที่จัดเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามหรือปัญญาคุณธรรม ในการพัฒนาผู้เรียน การดำเนินการพัฒนาทั้งผู้เรียนและบุคลากร ตามระบบไตรสิกขาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สภาพและ องค์ประกอบที่จัดไว้ข้างต้น ขึ้นต่อมา คือ การดูแลสนับสนุน ใกล้ชิด ด้วยท่าทีของความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ที่จะทำให้การพัฒนาผู้เรียนและงาน ดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต่อจากนั้น มีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยอิทธิบาท ๔ และหลักอุปัฏฐาธรรม คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร เป็นต้น ขั้นสุดท้ายของกระบวนการบริหารแต่เป็นฐานสู่การพัฒนาในลำดับต่อไป คือ ขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน

๒.๙ วิธีการสอนในหลักสูตร

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพเป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจนเพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน หรือการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติ หรือการจัดการเรียนรู้แต่ละครั้งนำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ หรือเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนา

ตนและผู้อื่น^{๒๒} ประสานร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ ทั้งสาระพระพุทธศาสนา และกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่นๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่างๆ ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย(กายภาวนา) ด้านความประพฤติ(ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ(จิตตภาวนา) และด้านปัญญา(ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

๒.๑๐ สรุป

สรุปได้ว่าประวัติความเป็นมาของโรงเรียนวิถียุทธซึ่งมีประเด็นการศึกษา ๖ ประการ ได้แก่ (๑) กำเนิดโรงเรียนวิถียุทธ (๒) พัฒนาการโรงเรียนวิถียุทธ (๓) แนวการบริหารจัดการโรงเรียนวิถียุทธ (๔) หลักสูตรโรงเรียนวิถียุทธ (๕) หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในโรงเรียนวิถียุทธ (๖) วิธีการสอนในหลักสูตร ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนวิถียุทธ กำเนิดโรงเรียนวิถียุทธเพื่อพัฒนาการให้บุคคลมีพุทธธรรมในการดำเนินชีวิต ประกอบกับแนวการบริหารจัดการโรงเรียนให้เป็นไปตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ โดยนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ และเน้นวิธีการสอนในหลักสูตร กล่าวคือ มีโครงสร้างการบริหาร หลักสูตรการเรียนการสอน กิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอน นักเรียน ซึ่งทุกกิจกรรมจะเน้นที่ครูผู้สอนและนักเรียนเป็นสำคัญ ตลอดจนมุ่งประเมิณผลสัมฤทธิ์แก่นักเรียนในการจัดการเรียนการสอน โดยเน้นให้นักเรียนคิดเป็นทำเป็นหรือเป็นคนเก่ง ดีและมีสุข โรงเรียนวิถียุทธก็คือโรงเรียนที่ฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอก

^{๒๒} สัมภาษณ์, ครูภาลีน วรรณิตวัฒนา, โรงเรียนปัญญาประทีป (ทอสี) อ. ปากช่อง

สถานศึกษา ฝึกอบรมผู้เรียนให้กิน อยู่ ดู ฟังเป็น คำว่า เป็น ในกรณีนี้หมายถึง กิน อยู่ ดูและฟังตามหลักไตรสิกขาคือให้เกิดความประพฤติที่ดีงาม(ศีล) (เกิดความมั่นคงในอารมณ์สมาธิ) เกิดความรอบรู้เท่าทัน(ปัญญา) ประยุกต์หลักพุทธธรรมให้ใช้ในชีวิตประจำวันได้ และสามารถบูรณาการหลักธรรมให้เข้ากับรายวิชาอื่น ๆ คือสอดแทรกวิถีแห่งความเป็นพุทธวิถีแห่งปัญญาลงในทุกรายวิชา ที่ทำการเรียนการสอน เป็นโรงเรียนที่เน้นหลักในการดำเนินชีวิตให้มีความสุข มีการดำเนินชีวิต